

Кідіна Н.В., аспірант кафедри
кримінології на кримінально -
виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ

ВРАХУВАННЯ ОЗНАК ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО, ЯКИЙ УЧИНИВ ЗЛОЧИН (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Вивчення та врахування характерних ознак особи неповнолітнього, що вчинив злочин, на наш погляд, має найголовніше значення для індивідуалізації його покарання або визначення заходів виховного характеру. В кримінальному законі для неповнолітніх Німеччини (Таґеґе^аЁґесЫ; - «кримінальне право злочинця») увага, перш за все, приділяється особистісним характеристикам суб'єкта злочину, тобто особі злочинця, а не злочину як діянню. Таким чином, вид та обсяг кримінально-правових заходів визначаються передусім аналізом особистісних характеристик особи неповнолітнього, що вчинив

злочин [1, с. 1; 63]. Дана орієнтація на особистість саме неповнолітнього, що вчинив злочин, стала можливою лише наприкінці XIX - початок XX століть завдяки, перш за все, трансформації уявлень про різницю між дорослими та підлітками, змінами у системі культурних цінностей та появі ювенального права. Початком цього процесу називають епоху Ренесансу, що заклала основу відповідного світогляду [2, с. 31].

Законом з метою максимального врахування характеристик особи неповнолітнього, мінімізації рецидивної злочинності передбачено здійснення кримінального прогнозу (Kriminalprognose), який також має назву соціальний прогноз. Даний прогноз розглядається судом як передумова вибору правових наслідків (покарання чи примусових заходів виховного характеру) [1, с. 65]. В деяких випадках (зокрема, при призначенні неповнолітньому покарання з відстрочкою, при призначенні арешту, при звільненні від відбування покарання) закон прямо вказує на необхідність здійснення такого прогнозу, в інших - логічно випливає з нього. Наприклад, при застосуванні судом відстрочки виконання покарання в виді позбавлення волі обов'язковою умовою є наявність позитивного кримінального прогнозу [3, с. 137-138].

Виокремлюють три різновиди кримінального прогнозу: 1) *інтуїтивний* - суддя на власний розсуд, керуючись власними переконаннями та уявленнями про моральні цінності, життєвий та професійний досвід, здійснює прогноз. За таких обставин все залежить від особи, що здійснює прогнозування, оскільки наукові способи пізнання не використовуються, а висновки не підкріплюються емпіричними даними. Використання інтуїтивного прогнозу, як зазначають німецькі автори, тягне за собою багато чисельні помилки. Через відповідні недоліки такий спосіб прогнозування повинен розглядатися як допоміжний, хоча на практиці саме він домінує; 2) *клінічний* (емпіричний індивідуальний прогноз, психіатрично- кримінологічний) - є саме науковим методом прогнозування, що передбачає ґрунтовне та змістовне вивчення особи злочинця. Такий прогноз застосовується психологами та психіатрами, при чому коло осіб обмежується тими, хто безпосередньо здійснює судову експертизу. Нажаль, через значні часові та інші затрати, такий вид прогнозування рідко використовується;

3) *статистичний* (метод використання наукових таблиць прогнозу, об'єктивний метод) - полягає на порівнянні осіб, що заслуговують на покарання, та таких, що не заслуговують на покарання, тобто рецидивістів та нерецидивістів. Такий вид прогнозування передбачає застосування певних показників (так званої системи пунктів), яким можуть бути, наприклад, вчинення злочину одним з батьків, хронічний алкоголізм батьків, часта зміна місць роботи чи проживання, бродяжництво, притягнення до кримінальної відповідальності раніше тощо. Недоліком даного виду прогнозу є його низька ефективність при встановленні у злочинця «середніх» показників, що, в свою чергу, не дозволяє достовірно визначити небезпеку повторного вчинення злочинного діяння; 4) *змішаний* прогноз - передбачає поєднання всіх трьох перелічених вище. Крім кримінального прогнозу в ювенальному кримінальному праві Німеччини доволі широко використовуються спеціальні знання задля забезпечення урахування особистості неповнолітнього правопорушника. Через це Е.Б. Мельникова справедливо зазначає таку характерну ознаку ювенальної юстиції як її соціальна наповнюваність, що, в свою чергу, знаходить прояву в використанні в судовому процесі неюридичних спеціальних знань, «в акценті на вивченні соціальних умов життя неповнолітнього, що постає перед судом, соціально-психологічних ознак його особистості» [4, с. 62-63]. Зазначена особливість ювенального права характерна й для Німеччини. Судді, що розглядають справи щодо неповнолітніх, повинні не лише бути кваліфікованими та досвідченими юристами, а й володіти достатніми знаннями з педагогіки, психології неповнолітніх, психіатрії, соціології та кримінології. З метою збору інформації про особу неповнолітнього відповідними повноваженнями наділена служба допомоги в ювенальному суді (Jugendgerichtshilfe), в якій працюють професійні педагоги та психологи (§ 38 Закону про суди у справах неповнолітніх). Беручи до уваги викладене, можна стверджувати, що ювенальне кримінальне право Німеччини надає суду при призначенні покарання певні можливості у забезпеченні врахування особистісних характеристик неповнолітнього, що вчинив злочин.

Врахування характерних ознак особи неповнолітнього, що вчинив злочин, при визначенні міри кримінально-правового

примусу й сьогодні залишається однією з головних проблем українського кримінального права. В Кримінальному кодексі України (далі - КК) є норми, що зобов'язують суд при призначенні покарання враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього (статті 65-67, 103 КК). Однак постає питання - які ресурси має суд для з'ясування всіх цих обставин? Суд при здійсненні кримінального провадження спирається лише на матеріали справи, характеристики з місця проживання, навчання (за їх наявності), та свій життєвий досвід. Тому, на наш погляд, сьогодні не існує достатнього механізму реалізації обов'язку суду з визначення умов життя та виховання неповнолітнього, тенденцій, що існують у молодіжній субкультурі, встановленню причин вчинення конкретним підлітком конкретного злочину.

Певним рішенням даної проблеми, на нашу думку, могла б стати підготовка спеціального дос'є для суду, що буде складати спеціально уповноважений орган (наприклад, служби у справах дітей). І перші кроки в даному напрямку були зроблені Верховною Радою України прийняттям Закону України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. (якій, на жаль, через певні недоліки ще не набув своєї реалізації). Також ідея дос'є неповнолітнього для суду, на нашу думку, може бути реалізована шляхом законодавчого закріплення обов'язкової психолого-кримінологічної експертизи особи неповнолітнього в межах кримінального провадження. Така експертиза (за аналогією з кримінальним прогнозом щодо майбутньої поведінки підсудного, що застосовується в ювенальному суді Німеччини) має бути на підставі достатньо компетентного дослідження особистості суб'єкту підготувати рекомендації суду щодо вибору найоптимальніших мір кримінально-правового примусу, а й установам виконання покарань - рекомендації щодо їх реалізації. На наш погляд, така експертиза, по-перше, знизить ризики суб'єктивних оцінок у правозастосовній діяльності, оскільки суд буде приймати рішення, беручи до уваги результати експертизи. По-друге, дійсно забезпечить врахування особистісних характеристик неповнолітнього, що вчинив злочин, без чого, в свою чергу, не може відбутися його

ресоціалізація. При чому така експертиза повинна включати в себе найбільш значущі для прийняття судом рішення характеристики особи неповнолітнього, й встановлені у розумні для судового процесу строки.

Список використаних джерел

1. Schaffstein F., Beulke W. Jugendstrafrecht: eine systematische Darstellung. 11. Auflage. - Stuttgart, Berlin; Köln: Verlag W. Kohlhammer, 1993.

2. Meier B.-D., Rössner D., Schöch H. Jugendstrafrecht. - München: Verlag C.H. Beck, 2003.

3. Пергатая А.А. Уголовная ответственность несовершеннолетних по законодательству Федеративной Республики Германии: дис.... канд. юрид. наук. - Красноярск, 1999.

4. Мельникова Э.Б. Правосудие по делам несовершеннолетних: история и современность. - М.: Наука, 1990.

Семененко В.В., ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ГРАБІЖ

Ситуація, яка склалась в Україні, а саме міждержавні конфлікти, економічна криза, політична боротьба за владу та багато інших проблем супроводжуються зростанням корисливо-насильницької злочинності. Це в свою чергу знизило рівень життя населення і посприяло збільшенню кількості грабежів. Вони загрожують фундаментальним суспільним відносинам та соціальним цінностям людини, які підривають віру людини в свою захищеність з боку держави та в свою чергу і правоохоронним органам.

Реалії сьогодення засвідчують, що практика виявилась не готовою протидіяти даному різновиду корисливих злочинів, які набули не лише значного поширення, але й нової якості. Найбільш незвичайною обставиною, стало використання